

בין ישן לחדש - מאמצי הדה-לגיטימציה במבחן הזמן

קובי מיכאל

מבוא

במאמר הזה נעשה ניסיון לבחון ולהסביר את אתגר הדה-לגיטימציה של השנים האחרונות (ובכלל זה מאמצי ה-BDS שהם מאפיין בולט ומרכזי של האתגר) בהשוואה לאתגרים דומים שישראל ניצבה בפניהם בעבר. בעוד שאתגר הדה-לגיטימציה בלבשו העכשווי מפותח ומורכב יותר מזה שישראל הכירה קודם לכן, הרי באופן מהותי, ההגיונות המובילים אותו נותרו דומים ונוגעים בשלושה רבדים: זכותה של ישראל להיות מדינת לאום עצמאית, זכותה להגן על עצמה וזכותה להסביר את מעשיה.

1. ברובד הראשון עושים יריביה של ישראל מאמץ לשלול את עצם הלגיטימיות של מדינת לאום יהודית בטענה שמדובר בפרויקט קולוניאליסטי שלידתו בחטא היסטורי ובעוול נפשע שנגרם לאוכלוסייה הפלסטינית הילידית.

2. ברובד השני עושים יריביה של ישראל מאמץ לשלול את זכותה להגן על עצמה מפני הטרור. זה נעשה באמצעות הטענות שתגובותיה של ישראל הן "בלתי מידתיות", מנוגדות לדין הבינלאומי ופוגעות בזכויות אדם בסיסיות של הפלסטינים.

3. ברובד השלישי מתקיים מאמץ לשלול מישראל את האפשרות להסביר את מעשיה נעשה באמצעות החרמתה והרחקתה מפורומים בינלאומיים ובסיועם של כלי תקשורת המוטים מסיבות שונות באופן שבו הם מסקרים את ישראל ומעדיפים שלא להבליט – ולעיתים אף להסתיר – את הסבריה ואת עמדותיה.

לשאלה מדוע ישראל היא המדינה היחידה בעולם שנאלצת להתמודד עם טענות בנוגע לאי-הלגיטימיות של קיומה יש תשובות רבות: עוצמתו של גוש המדינות האסלאמיות שנהנה מרוב אוטומטי במרבית הפורומים הבינלאומיים החשובים, ואשר גם מדינות המערב צריכות להתחשב בו בגלל שיקולים פוליטיים וכלכליים, האנטישמיות המושרשת בקרב קהלים רבים בעולם, המשקל המופרז שניתן לסכסוך הישראלי-פלסטיני ומאמצי ההנהגה הפלסטינית לקדם את אסטרטגיית הבינאום¹ באמצעות דמוניזציה של ישראל

ובאמצעות הפיכתה למדינה לא לגיטימית. כמובן, לא ניתן להתעלם גם מהשפעתה של מדיניות ישראל בכל הנוגע לסוגיה הפלסטינית ומאופן התנהלותה בזירה הבינלאומית, אך אלה הם גורמים משפיעים בלבד ולא מחולליה של תופעת הדה-לגיטימציה. אתגר הדה-לגיטימציה במתכונתו ובמאפייניו המוכרים מהשנים האחרונות קיים מאז כינונה של ממשלת נתניהו השנייה במרס 2009, כאשר התברר שהתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים נכנס לקיפאון עמוק בגלל הפער העצום בעמדותיהם של שני הצדדים ובשל חוסר נכונותה של ההנהגה הפלסטינית להתחיל מההתחלה את המשא ומתן עם ממשלת נתניהו לאחר שכבר השיגה הישגים מרשימים במשא ומתן עם ממשלת אולמרט (ההצעה של ישראל להסדר שאותה הציג ראש הממשלה אולמרט בפני הפלסטינים הייתה מרחיקת הלכת ביותר שהציעה אי פעם הנהגה ישראלית כלשהי). בשלהי 2009, במסגרת המשרד לנושאים אסטרטגיים בראשותו של השר משה (בוגי) יעלון, גובשו תוכניות להתמודדות עם מתקפת הדה-לגיטימציה נגד ישראל, אולם יישומן של חלק מהתוכניות האלה נבלם בשל התנגדותם וספקנותם של משרדי ממשלה אחרים, ובמיוחד של משרד החוץ. ההתנגדויות נבעו הן כתוצאה ממחלוקת בנוגע לעצם קיומה של התופעה והן כתוצאה ממחלוקות בנוגע לסמכויות ולמשאבים שיש להקצות כדי להתמודד עם התופעה. השינוי ביחסה של ישראל הרשמית לאתגר הדה-לגיטימציה התחולל בעקבות שני אירועים טראומטיים: הדוח החמור והמוטה של השופט גולדסטון על מבצע "עופרת יצוקה", שפורסם בספטמבר 2009, ומשט המרמרה במאי 2010.²

הפלסטינים ניצלו את דוח גולדסטון ואת אירועי המשט כדי להעצים את מתקפת הדה-לגיטימציה נגד ישראל במסגרת האסטרטגיה שהם אימצו באותה העת לבנאום הסכסוך. רק אז, כאמור, הפנימה ממשלת ישראל שמדובר באיום אסטרטגי של ממש, והממסד המדינתי החל להפנות תשומת לב רבה יותר לתנועת ה-BDS שאותה ייסד עומאר ברגותי כבר ב-2005 ושקיימה את הכנס הראשון שלה ב-2007 ברמאללה. את ההובלה בתנועה הזאת נטל ארגון הגג BNC (ראשי תיבות של BDS National Committee) המאגד כ-170 ארגונים פלסטיניים, והוא מיסד והרחיב את פעולותיה, גייס תומכים, אירגן הפגנות ויזם פרובוקציות ומיזמי חרם ודה-לגיטימציה.

לצד פיתוח תשתית ידע מרשימה בגופים מדינתיים ובארגונים לא-ממשלתיים בישראל (למשל מכון ראות)³ בנוגע למהות התופעה, למחולליה, להגיונותיה ולמשמעויותיה, גם התפתחו מאמצי התגובה והמענה לאתגר. אלא שלמרות הקצאת משאבים, שיפור ברמת התיאום בין הגורמים המדינתיים ובעיקר רמת מודעות גבוהה יותר של ההנהגה המדינית ושל החברה האזרחית, נותרו פערים גדולים בין הרלוונטיות והאיכות של המענה לבין ההיקף של מאמצי הדה-לגיטימציה ושל מופעיה ברחבי העולם.

בעקבות הפניית הקשב לסוגיה הזאת התברר למסד המדינתי – בסיוע ארגונים לא־ממשלתיים ומכוני מחקר – שהמחנה של פעילי הדה־לגיטימציה הולך ומתרחב ושהוא מכיל בתוכו קואליציות לא טבעיות, למשל בין תנועות אסלאמיות רדיקליות לבין ארגוני זכויות אדם בעלי אידיאולוגיה ליברלית מאוד (הברית האדומה־ירוקה). התפשטות של גל הדה־לגיטימציה נגד ישראל הפיח רוח במפרשים של פעילי תנועת ה־BDS. אלה שאבו עידוד וקיבלו גיבוי ותשתית רעיונית תומכת ליוזמותיהם ולפעילותם שתכליתן לשלול את הלגיטימיות של הרעיון הציוני שלפיו ישראל היא מדינתו של הלאום היהודי. לכן השותפים בקואליציית ה־BDS קוראים למימוש "זכות השיבה" של הפליטים הפלסטינים ומגדירים את ישראל "מדינת אפרטהייד קולוניאליסטית ואימפריאליסטית המדכאת את זכויות הפלסטינים". הם מטיפים להחרים את האקדמיה, את התרבות ואת הכלכלה בישראל מכיוון שאלה משרתים – לטענתם – את המדינה ומאפשרים לה לפגוע בפלסטינים. מדבריהם של מנהיגי ה־BDS משתמעת למעשה קריאה לפרק את מדינת ישראל ולהקים במקומה מדינה פלסטינית שבה יהפכו היהודים למיעוט.

הדה־לגיטימציה של ישראל בעבר ובהווה

למרות הדמיון שבין ההתנגדות לישראל בעשורים הראשונים לקיומה לבין תופעת הדה־לגיטימציה בתצורתה המעודכנת יש הבדלים רבים ביניהן שכן מדובר בתקופות שונות. המערכת הבינלאומית שונה היום מכפי שהייתה לפני כמה עשורים, וכוללת, למשל, גורמים לא־מדינתיים חזקים שלא היו קיימים בעבר, המציאות הגיאוגרפית השתנתה: למשל אין דמיון רב בין המזרח התיכון של שנות ה־60 וה־70 של המאה הקודמת למזרח התיכון של ימינו, רוח התקופה שונה, וכמובן הטכנולוגיה שונה משמעותית. כך, למשל, היווצרותם של המרחב הווירטואלי ושל הרשתות החברתיות שינתה כליל את האופן שבו מעוצבת דעת הקהל. כל השינויים האלה משפיעים מאוד על האופן שבו מנסים יריביה של ישראל לעשות לה דה־לגיטימציה. עם זאת נשאר לפחות מאפיין אחד יציב בכל התקופות האלה: חולשת המענה הישראלי לתופעה.

השינויים המבניים במערכת הבינלאומית

בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה שלטה התפיסה שלפיה המאמץ להפוך את ישראל למדינה לא לגיטימית הוא חלק בלתי נפרד מהמאבק הפוליטי, הכלכלי והצבאי של העולם הערבי והמוסלמי נגד ישראל – מאבק שקיבל תמיכה אוטומטית מגוש המדינות הבלתי מזדהות וכן מברית־המועצות וממדינות הלוויין שלה. במילים אחרות, המאבק נחשב לחלק ממערכה רחבה יותר בעולם דו־קוטבי בין הגוש שבהנהגת ארצות־הברית לבין הגוש האחר שבהובלתה של ברית־המועצות. הגוש המערבי לא מילא תפקיד פעיל במאמץ הזה להפוך את ישראל למדינה לא־לגיטימית, וארגונים

לא־מדינתיים, שמספרם היה נמוך משמעותית באותן השנים בהשוואה למספרם בשנים האחרונות, כמעט שלא עסקו אז בסכסוך הישראלי־ערבי.

המערב, ככלל, תמך בישראל, ולמרות משברים, כמו המשבר ביחסי ישראל־צרפת לאחר מלחמת ששת הימים, לא נחשפה ישראל באותן השנים לביטויים משמעותיים של דה־לגיטימציה שמקורם בעולם המערבי. אולם סדרה של התפתחויות שינתה את תמונת המצב הזאת. החשובה שבהן הייתה התפרקות ברית־המועצות והיעלמותו של העולם הדו־קוטבי. בעולם החדש שנוצר כבר לא נהנתה ישראל מתמיכה אוטומטית של המערב – בין היתר במוסדות בינלאומיים שחשיבותם הלכה וגברה לאחר המלחמה הקרה, כמו מוסדות האו"ם ובית הדין הפלילי הבינלאומי. הגופים האלה, שהתיימרו להשתית את היחסים בין האומות על עקרונות המשפט הבינלאומי והצדק, הצליחו במקרים רבים להחליף את מנגנוני ההסדרה המסורתיים שאיפיינו את העולם הדו־קוטבי (בעיקר משא ומתן בין המעצמות), אולם נפלו גם הם קורבן לפוליטיזציה מוגברת, וכיום גורמים שונים מנצלים אותם באופן ציני, ובהם מקדמי הדה־לגיטימציה, ובכללם הרשות הפלסטינית. אלה מבקשים באמצעות אותם הטריבונלים לדחוק את ישראל לקרן זווית, להושיבה על ספסל הנאשמים, להבאיש את ריחה ואת דמותה בעיני הקהילה הבינלאומית ולקדם בדרך הזאת את הקמתה של מדינה פלסטינית שלא מכוח משא ומתן והסכם עם ישראל.

מדינות חדשות קמו, ומדינות שהתקיימו עשרות שנים בצילה המדכא של ברית־המועצות שינו את משטריהן והפכו לדמוקרטיות. התביעה של קבוצות לאומיות ואתניות לממש את זכות ההגדרה העצמית שלהן באמצעות הקמת מדינה הפכה לנדבך מאוד משמעותי בשיח הזכויות החדש. ההתפתחויות האלה – לצד המיאוס שהפגינה הקהילה הבינלאומית כלפי שלטון האפרטהייד בדרום־אפריקה – הקלו מאוד על פעילי הדה־לגיטימציה לטעון שהסוגיה הפלסטינית היא ביטוי מובהק לפגיעה בזכות ההגדרה העצמית של עם כבוש ולדיכוי גזעני. ואכן בעיני רבים בקהילה הבינלאומית מצטיירת ישראל כמי שנכנסה לנעליה של דרום־אפריקה ומדכאת את הפלסטינים כפי שהמשטר הגזעני והדכאני של המיעוט הלבן בדרום־אפריקה דיכא את השחורים שם. שיח הזכויות והסלידה מפני משטר האפרטהייד הפכו את הסוגיה הפלסטינית לדוגמה העכשווית של עוול חמור שהמחוללת שלו היא ישראל.

כיום מנוהלים מאמצי הדה־לגיטימציה בעולם רב־קוטבי שכלכלתו גלובלית ושבּוּ יש לארגונים לא־ממשלתיים השפעה רבה שכמותה מעולם לא הייתה להם.

השינויים ברוח התקופה והתחזקותם של הגורמים הלא־מדינתיים

כאמור, השינויים המבניים במערכת הבינלאומית הובילו להתחזקותם של גורמים לא־מדינתיים ובהם ארגוני זכויות אדם. בעוד שבעשורים הראשונים לקיומה של ישראל

היו יריביה העיקריים מדינות וגושים של מדינות שפעלו במסגרות בינלאומיות רשמיות כדי להביא להחלשתה ובסופו של דבר למיטוטה, הרי בשנים האחרונות מובילים את מערכת הדה-לגיטימציה פעילים חברתיים ופוליטיים, ארגונים וקואליציות של ארגונים (ולעיתים – כפי שכבר צוין – אלה קואליציות ביזאריות, כמו הברית הירוקה-אדומה). בשונה מהמערכה שהובילו הגורמים המאורגנים, הממוסדים, המייצגים והמוסמכים (כמו הליגה הערבית), מובילים את המערכה הנוכחית גורמים לא רשמיים, לא-מדינתיים, לא מייצגים (דהיינו שלא נבחרו או מונו לייצג) ולא בהכרח ממוסדים. מאפיינים בולטים נוספים במערכה העכשווית הם מקומם המרכזי של הרשתות החברתיות ויחסי הגומלין בין גורמים שונים שמייצגים אג'נדות שונות אשר חברו יחד לצורך ניהול המערכה הזאת. באמצעות המאמץ המשותף הזה לעשות לישראל דה-לגיטימציה שואף כל אחד מהגופים האלה לקדם את האג'נדות האחרות שלו, לגייס משאבים ותומכים ולהבליט את נוכחותו ואת פעילותו.

מעמדם והשפעתם הגוברת של הארגונים הלא-ממשלתיים באים לידי ביטוי במיוחד ברשות הפלסטינית. מאז הקמתה פועלים בשטחה ארגונים אזרחיים, רובם ארגוני זכויות אדם, שהפכו לתעשייה של ממש ולמקור פרנסה לפעילים פוליטיים ולאנשי מנהל רבים שנהנים ממבול של תרומות ומסיוע בינלאומי נדיב. הארגונים הלא-ממשלתיים משלימים לעיתים פונקציות מוסדיות שממלאות הרשות הפלסטינית. אולם מאחר שהם נתקלו בקשיים רבים בהתנהלותם אל מול הרשות הפלסטינית בכל הנוגע למאבק בשחיתות ובהפרות שיטתיות של זכויות אדם ושל חופש הביטוי, פנו רובם למרחב היותר נוח לפעולה – המאבק נגד ישראל ונגד הכיבוש. במאבק הזה הם מצאו שותפים רבים כמו ארגונים בינלאומיים וארגונים לא-ממשלתיים זרים. רבים מאלה הם ארגוני זכויות אדם ובהם גם ארגונים מהשמאל הרדיקלי שעוין את ישראל באופן מסורתי.

הגישה החופשית של אותם הארגונים לשטחי הרשות הפלסטינית והיותה של ישראל יעד נוח לתקיפה בשם זכויות האדם הובילו להעצמת השפעתם על התקשורת הבינלאומית ועל קהלים מגוונים בארצות מוצאם. עם השנים התמסדה מערכת הבריתות ושיתופי הפעולה בין הארגונים האלה לבין ארגונים פלסטיניים ולעיתים אף בין הארגונים האלה לבין ארגונים ישראלים. הבסיס לשיתוף הפעולה הזה הוא הביקורת הנוקבת נגד ישראל, נגד הכיבוש ונגד הפגיעה בזכויות הפלסטינים.

ארגונים ישראלים שמעדיפים לבקר את מדינתם בכלל ואת צה"ל בפרט בזירה הבינלאומית הופכים את עצמם ל"אידיוטים שימושיים" בעבור אותם ארגונים בינלאומיים שפועלים נגד ישראל. מלאכתם, שברוב המקרים נעשית במטרה לתקן עוולות במדינת ישראל ובחברה הישראלית וכן כדי להשפיע על מדיניות הממשלה ועל השיח הציבורי בישראל, הופכת לתחמושת יקרת ערך בעבור תנועת ה-BDS ובעבור

מקדמי דה־לגיטימציה אחרים. במקום לראות בהם ביטוי לעוצמתה של הדמוקרטיה הישראלית רואים בהם יריביה של ישראל הוכחה להיות ישראל מדינת אפרטהייד וישות פשיסטית, קולוניאליסטית וכאנית. גם במאמרי ביקורת חריפים נגד מדיניות הממשלה שמתפרסמים בעיתונים ישראליים רואים הארגונים האנטי־ישראליים הוכחה להאשמותיהם נגד ישראל ולא מבינים – או שלא רוצים להבין – שמאמרי ביקורת מתמקדים לרוב במושא הביקורת ונמנעים מלהציג את התמונה הרחבה והכוללת.

התחרות על משאבים ועל קשב במציאות של ארגונים רבים הפועלים באותו השטח ולמען אותה האג'נדה מחייבת את הארגונים להקצין את המסרים ולהוכיח עשייה. וככל שמשאבים רבים יותר זורמים אל הארגונים האלה, כך הם צריכים להפגין יותר עשייה כדי שזרם המשאבים הזה לא ייפסק. את מעגל הקסמים הזה מיטיבה לתאר לינדה פולמן בספרה "תעשיית החמלה"⁴. אחת מזירות הפעולה המועדפות על הארגונים האלה היא פורומים בינלאומיים כמו מועצת האו"ם לזכויות אדם, כנסים בינלאומיים בחסות האו"ם, כמו כנסי דרבן לדורותיהם, וטריבונלים בינלאומיים אחרים. מאמצי הפלסטינים לממש את אסטרטגיית הבינאום מחזקים את מאמצי הדה־לגיטימציה ואת מקדמיה, ולהפך.

ההנהגה הפלסטינית ממקדת מאמצים בזירה הבינלאומית – בעיקר בטריבונלים בינלאומיים – אך אינה חוסכת מאמצים גם בחברה האזרחית ומסתייעת בתקשורת, ברשתות החברתיות ובארגוני הדה־לגיטימציה. הרשות הפלסטינית גם יזמה החרמה של סחורות ישראליות בשטחים הנתונים למרותה. היוזמה הזאת עולה בקנה אחד עם מאמצי ה־BDS ומתבססת על אותו ההיגיון.

פעילי הדה־לגיטימציה חדרו למרחבים רבים של החברה האזרחית ובהם המרחב האקדמי, המרחב התרבותי, המרחב התקשורתי והמרחב הכלכלי. התוצאה היא יותר סנקציות וחרמות כלכליות, תרבותיות ואקדמיות נגד ישראל ונגד החברה האזרחית בישראל. הדה־לגיטימציה, שבמתכונתה המסורתית הייתה בעיקר הצהרה פוליטית (להוציא את החרם הכלכלי עד שנות ה־80 של המאה הקודמת שנבע מהלחץ שהפעילו מדינות ערב ובהן מדינות ערב מפיקות הנפט) הפכה לאסטרטגיה מרכזית המיושמת באמצעות הרשתות החברתיות. בהיותה כלי רשתי היא הולכת וצוברת עוצמה משמעותית, וכבר היום היא מחוללת נזק של ממש. חמור מכך: פוטנציאל ההיזק שלה גדול עוד הרבה יותר – עד כי ישראל כבר אינה יכולה להתעלם ממנו ומהשפעותיו בזירה הבינלאומית. מאחר שרוב הפורומים הבינלאומיים הקיימים מתאפיינים בהטיה מבנית נגד ישראל, הם הפכו למרחב פעולה נוח וקולני שמהדהד את הדה־לגיטימציה נגד ישראל במסווה של דוחות ביקורתיים נגד מדיניות ישראל – מה שמדרבן ומתמרץ מחוללי דה־לגיטימציה נוספים.

לתהליכים האלה יש להוסיף את התפרקות משטר האפרטהייד בדרום-אפריקה. פירוק המודל הפוליטי של דרום-אפריקה נחשב בעיני רבים להצלחה של הקהילה הבינלאומית לכפות את הנורמות שלה באמצעות דה-לגיטימציה וחרם (אם כי יש מי שמייחסים את השינוי שהתחולל בדרום-אפריקה לתהליכים פנימיים יותר מאשר לתוצאה של לחץ חיצוני). התוצאה הייתה שהתחולל שינוי מרחיק לכת במבנה הכוח בדרום-אפריקה: בוטלו החוקים ששללו מהרוב השחור את זכויותיו הפוליטיות, ובעקבות זאת התבטל השלטון של המיעוט הלבן ועבר לידי הרוב השחור. הפתרון שהושג בסופו של דבר בדרום-אפריקה הפך מקור השראה לארגוני זכויות אדם ולתנועות פוליטיות המייצגות מיעוטים, ורבים ממתנגדיה של ישראל טענו שפתרון מעין זה יש להחיל גם על הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

הדוגמה שנתנה דרום-אפריקה הפכה אותה למוקד המאבק בגזענות, ללפיד שהולך לפני המחנה. אולם ועידת דרבן הראשונה, שהתכנסה ב-2001, ושפורמלית הוקדשה למלחמה נגד גזענות, נגד אפליה גזעית ונגד שנאת הזר, הפכה למעשה למופע שהוקדש כמעט כולו למאמץ להגדיר את ישראל מדינה לא לגיטימית. מופע השנאה הזה חיבר בפעם הראשונה – ובחסות מוסד בינלאומי (האו"ם) – בין מדינות לבין ארגונים ופעילים פוליטיים שהביעו בגלוי את מטרותם: לגרום להיעלמותה של ישראל בדיוק כפי שנעלם המשטר הלבן בדרום-אפריקה. בהחלטות של ועידת דרבן צוין, בין היתר, שהציונות היא גזענות וכי לידתה של ישראל הייתה בחטא.

אחת הסיבות ל"הצלחתה" של ועידת דרבן הייתה העובדה שזיכרון השואה הולך ונשכח בעולם. הדורות הצעירים באירופה כבר לא ממש מכירים את ההיסטוריה של השואה, ולכן יכולה הייתה להתקבל בוועידת דרבן ללא שום קושי החלטה שלפיה אין שום הבדל בין גורלם של יהודי אירופה בשואה לבין גורל הפלסטינים. השוואות מעין אלה עדיין לא הפכו למוסכמות בקרב הממסדים במדינות המערב, אך הן הולכות וקונות לעצמן שבייתה בתודעתם של רבים שאינם בקיאים ושאינם רוצים להיות בקיאים בזוועות השואה. בעוד שזיכרון השואה של הדורות הקודמים הקשה על אויביה של ישראל בעולם להרים את דגלי האנטישמיות והדה-לגיטימציה, הרי שהתעמעותו של הזיכרון מאפשרת לארגונים ולפעילים פשיסטיים, נאז'נאציים ואנטישמיים להפוך את שיח השנאה הזה לגלוי וללגיטימי. ואכן בשנים האחרונות אנו עדים לעלייה מדאיגה בהיקף הפעילות האנטישמית באירופה,⁵ ואפילו בארצות-הברית הולך ונחלש כוח ההתנגדות למחוללי הדה-לגיטימציה – בעיקר במרחב האקדמי והאינטלקטואלי. זה קורה, בין היתר, בגלל הפיצול בקהילה היהודית ובשל ההתרחקות של חלק מהדור היהודי הצעיר מישראל ומהיהדות – התרחקות שבאה לידי ביטוי בעלייה בשיעורי ההתבוללות.

התפתחויות במזרח התיכון ובסכסוך הישראלי-פלסטיני

מאז החלה הטלטלה במזרח התיכון חל פחות ניכר במעמדה של הסוגיה הפלסטינית בסדר היום האזורי והעולמי. הסדר וההיגיון המארגן של המערכת האזורית התערערו ונשחקו במהלך שש שנות הטלטלה. התפרקותה של המערכת באה לידי ביטוי בהיעלמותן של ישויות מדינתיות אחדות ובהתפוררותן ובהיחלשותן של ישויות מדינתיות אחרות לצד התחזקותם של ארגוני טרור ושל גורמים לא-מדינתיים המאורגנים על בסיס עדתי או אזורי. התוצאה היא מלחמות אזרחים ועימותים אזוריים עקובים מדם שאליהם נשאבו גורמים חיצוניים כמו רוסיה וארצות-הברית. החוט המקשר בין כל העימותים האלה הוא הסכסוך עתיק היום בין הסונים לשיעים. בראש המחנה השיעי עומדת איראן, שמקדמת את השפעתה בעולם הערבי באמצעות הפעלתם של מיעוטים שיעיים (למשל בלבנון, בעיראק ובתימן), ואילו בראש המחנה הסוני עומדות ערב הסעודית, טורקיה ומצרים, אך המחנה הזה רחוק מלהיות מאוחד ולפעול כגוש אחד. הקהילה הבינלאומית מפגינה חוסר אונים ומתקשה לייצב את האזור. מאחר שאפסו הסיכויים להחזיר את הסדר הישן על כנו ולבסס מחדש את מדינות הלאום שהתפרקו, נדרש סדר אזורי חדש. אולם המעצמות האזוריות והעולמיות מתקשות לגבש הסכמות בנוגע למהות הסדר החדש ולכן גם אינן מסוגלות לשתף פעולה כדי לשים קץ לשפיכות הדמים.

בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה, ולמעשה עד ועידת מדריד (1991) שבאה בעקבות האינתיפאדה הראשונה (פרצה בדצמבר 1987), נחשבה הסוגיה הפלסטינית לחלק מהסכסוך הישראלי-ערבי הרחב יותר. מאחר שישראל הייתה נתונה במציאות של מלחמה עם העולם הערבי (ולאחר החתימה על הסכם השלום עם מצרים ב-1979 – עם רובו של העולם הערבי), נחשבה הסוגיה הפלסטינית משנית לסוגיה האזורית הרחבה יותר. את הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) הגדירה ארצות-הברית במהלך רוב השנים האלה ארגון טרור, ולמרות מקרים יוצאי דופן (כמו הזמנתו של מנהיג אש"ף יאסר ערפאת לנאום בפני העצרת הכללית ב-1974), כיבד העולם המערבי את הסתייגותה של ישראל מפני הכרה באש"ף, שנותר נאמן לחלום פלסטין השלמה ברוח האמנה הפלסטינית.

אולם בעקבות הסכם אוסלו (1993) זכה אש"ף לרהביליטציה מישראל ומהמערב, והסוגיה הפלסטינית חזרה לקדמת הבמה. המשברים שליוו את תהליך אוסלו, ובמיוחד האינתיפאדה השנייה (שפרצה ב-2000), המאמצים לקדם את "מפת הדרכים לשלום במזרח התיכון" החל מ-2002, הגיבוי האמריקני לממשלת אריק שרון לאחר ההתנתקות של ישראל מרצועת עזה ומצפון השומרון (2005) והגיבוי הבינלאומי הרחב למדיניותה של ממשלת אולמרט בנוגע לסוגיה הפלסטינית דחקו לשוליים את מאמצי הדה-לגיטימציה במתכונתם החדשה. המאמצים האלה זכו לתנופה בעקבות הקיפאון בתהליך המדיני

לאחר כינונה של ממשלת נתניהו השנייה במרס 2009, ובעיקר לאחר משט המרמה (2010) והחלטת ההנהגה הפלסטינית לקדם את אסטרטגיית הבינאום.

חששה הגדול של ההנהגה הפלסטינית הוא שהטלטלה המתמשכת בעולם הערבי תגרום לעולם לאבד עניין בסכסוך הישראלי-פלסטיני ושכנוצאה מכך תידחק הבעיה הפלסטינית אל מחוץ לסדר היום העולמי. בשל כך משתדלת ההנהגה הפלסטינית לקדם את אסטרטגיית הבינאום ואת מאמציה להפוך את ישראל למדינה לא-לגיטימית בעזרת טריבונלים בינלאומיים וארגונים – בעיקר במערב – שרתמו את עצמם למאמצי הדה-לגיטימציה. המאמץ הפלסטיני זוכה להצלחה מסוימת בשל התפיסה השגויה של רבים בקהילה הבינלאומית שלפיה הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא המחולל העיקרי של האי-יציבות באזור והוא הגורם המרכזי שמזין את העוינות של ציבורים גדולים במדינות ערב נגד המערב שנחשב לתומך בישראל. לתפיסה הזאת יש ביטוי, בין היתר, במדיניות החוץ של מדינות מערביות. כך, למשל, נטען נגד ישראל כי הקיפאון המדיני מונע גיבוש הסכמות ויצירת בריתות נגד המדינה האסלאמית וכי אם תאמץ את יוזמת השלום הסעודית, יהיה למערב קל יותר לגבש קואליציה שתילחם במדינה האסלאמית. יש אף מי שקושרים בין הסכסוך הישראלי-פלסטיני לבין אי-השקט בקרב קהילות המהגרים במערב אירופה. כך, למשל, שרת החוץ של שוודיה קשרה במפורש בין הסכסוך לבין גל הטרור הג'האדיסטי באירופה, ונראה כי גם ממשלת צרפת מנסה לקדם יוזמות ליישוב הסכסוך בשל ההנחה שיהיה בכך כדי לחזק את מעמדה לא רק בעולם הערבי אלא גם אל מול הקהילות המוסלמיות הגדולות שבמדינה. המגמות האלה מעצימות את התפיסה השגויה בנוגע למרכזיותו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני והשפעתו על הסדר האזורי המעורער ומכשירות את הקרקע למקדמי הדה-לגיטימציה. אלה מנצלים גם מהלכים של ישראל שאינם מקובלים על הקהילה הבינלאומית, כמו הרחבת ההתנחלויות, כדי להעצים את מערכת הדה-לגיטימציה נגד ישראל.

תרומה חשובה נוספת – גם אם עקיפה – למערכת הדה-לגיטימציה נגד ישראל תרמה ערב הסעודית. זו אחראית במידה רבה לרדיקליזציה בעולם המוסלמי בכלל ובמזרח התיכון בפרט באמצעות אנשי הדת הווהאבים (האסכולה הסוניית השלטת בערב הסעודית). אלה פעלו להאצת תהליכי הדתה ורדיקליזציה בכל רחבי העולם המוסלמי ובקרב קהילות מוסלמיות במערב באמצעות הקמת מדרסות והכשרת אנשי דת. נוסף על כך תרמו הסעודים כספים רבים להקמת קתדרות במוסדות אקדמאיים במערב. במדינות האסלאם הביאה הרדיקליזציה האסלאמית מבית מדרשה של ערב הסעודית להקמת אל-קאעידה ודאעש, ואילו במערב היא באה לידי ביטוי בהקמתן של קהילות מוסלמיות שמתבדלות מהחברות שבתוכן הן חיות. מטיפים באותן הקהילות מסיתים את הצעירים המוסלמים נגד המדינות המארחות, וההטפות האלה נופלות על אוזניהם הכרויות של הצעירים המתוסכלים והזועמים שמתקשים להשתלב בחברה

המערבית – בין היתר בגלל מחסומי שפה והשכלה. את זעמם פורקים הצעירים בהתנדבות לארגוני טרור ג'האדיסטיים במזרח התיכון ובאפגניסטן ובהקמת תאי טרור במקומות מגוריהם במערב אירופה.

הרדיקליזציה האסלאמית מתורגמת במערב אירופה גם לפגיעה ביהודים ולגיוס פעילים ומשאבים לתנועות ה-BDS והדה-לגיטימציה. ההקצנה הדתית מוסיפה עוד נדבך לתשתית הרעיונית של מקדמי הדה-לגיטימציה ומעצימה, גם אם באופן פרדוקסלי משהו, את האנטישמיות הנוצרית במהותה, שמגויסת גם היא לתמיכה במאמצי הדה-לגיטימציה.

התפתחות המרחב הווירטואלי והרשתות החברתיות

אחת ההתפתחויות הטכנולוגיות המשמעותיות ביותר של המאה ה-21 היא הקמת הרשתות החברתיות באינטרנט. הרשתות האלה מאפשרות להפיץ רעיונות במהירות הבזק, לגייס פעילים, לארגן ולנהל פעילות שמטפיעה על קהלים רחבים. בעולם של רשתות חברתיות פוחתת חשיבותה של הגיאוגרפיה, ובאמצעות משאבים קטנים יחסית ניתן לייצר תהודה משמעותית, להפיץ רעיונות, ליצור ולעצב שיח ולפעול באופן רשתי. פעולה רשתית מבוססת על מרכזים רבים ומבוזרים הפועלים כל אחד בגזרתו, אך הם מתואמים ומקושרים באופן המאפשר שיתוף ברעיונות, בתובנות ובניסיון שנרכש. יתר על כן, פעולה רשתית מאפשרת להעצים מאוד את האפקט של פעולות. בעולם הרשתי של היום מצליחות פעולות דה-לגיטימציה בסידי שבאוסטרליה ליצור תהודה ואפקט בלונדון, בסן-פרנסיסקו וברמאללה. במובנים מסוימים, כדי להשתתף בפעילות בסידי אין כל צורך להיות נוכח שם. ניתן להיות נוכח שם באופן וירטואלי גם כאשר יושבים מול צג מחשב ברמאללה. הפעילות הרשתית מאפשרת לשכפל דפוסי פעולה, להחליף רעיונות ומסרים ובעיקר לבנות קואליציות וירטואליות המאפשרות למנף פעולות לוקליות.

חולשת המענה הישראלי

ישראל עדיין לא השכילה לגבש את המענה המערכתי והמקיף לאתגר המתעצם. למרות החלטות ממשלה בנושא – הראשונה כבר בשלהי 2009 והאחרונה בשלהי 2015 (זו האחרונה מסמיכה את המשרד לנושאים אסטרטגיים לרכז את המאמץ לבניית המענה ומקצה לכך תקציב משמעותי) – עדיין אין לישראל אסטרטגיה כוללת לטיפול באתגר. היעדר אסטרטגיה כוללת המגובה בחקיקה פוליטית ובהקצאת המשאבים המתאימים, חוסר היכולת לבנות ולבסס הסכמות בין משרדי הממשלה והקושי לבנות מערך אינטגרטיבי של משרדי ממשלה, של ארגונים לא-ממשלתיים, של קהילות יהודיות בעולם ושל בעלי ברית אחרים בקהילה הבינלאומית – כל אלה מותירים את הזירה

הבינלאומית פנויה למקדמי הדה-לגיטימציה כדי להשריש בקרב קהלים רבים ורחבים את רעיונותיהם בנוגע לצורך לבדוד את ישראל ולהחרים אותה.

המענה האסטרטגי הכולל מחייב להקים קואליציה רחבה ככל האפשר של שותפים – בארץ ובחו"ל – שיפעילו באופן מסונכרן ארבעה סוגי מאמץ:

1. מאמץ תגובתי – מתן מענה מידי לאירועי הדה-לגיטימציה שלא ניתן היה לסכל או לשבש בעוד מועד.

2. מאמץ מניעתי – סיכול ושיבוש בעוד מועד של התארגנויות דה-לגיטימציה, ייזום פעולות נגד יוזמיהן ונגד המממנים שלהן. יש לערער את אמינותם של חברי הגרעין הקשה, לחשוף את האג'נדה הקיצונית שלהם ולסכל מראש מהלכים מתוכננים שלהם. לשם כך יש להשקיע ביכולות מודיעיניות מתאימות ולשכלל את שיתוף הפעולה עם ארגונים אוהדים, למשל ארגונים של סטודנטים יהודים בקמפוסים.

3. מאמץ תשתיתי – ייזום פעולות שמטרתן "לחסן" את דעת הקהל בעולם בפני התעמולה של מקדמי הדה-לגיטימציה. במאמץ הזה יש חשיבות רבה ליצירת קשרים אישיים ולאירוח משלחות בישראל לשם הצגת מורכבותו של המצב באופן בלתי אמצעי. נוסף על כך נחוצה פעולה היוצרת משקל-נגד אקדמי לחומר הרב הנכתב והנלמד נגד ישראל – בין היתר באמצעות פרסום מחקרים, השפעה על רשימות הקריאה בקורסים, יצירת קורסים ותוכניות מחקר ותמיכה בחוקרים ובמרצים פרו-ישראלים.

4. מאמץ קונסטרוקטיבי – חשיפת קהלי היעד השונים לתרומת ישראל לתושבי העולם בכלל ולתושבי המזרח התיכון בפרט ובכך ליצור אנטיתזה למאמץ לשווה לישראל דימוי של מדינת אפרטהייד, גזענות וקולוניאליזם. למשל, ניתן להקים רשת של ארגונים ושל יזמים מישראל שפועלים למען האנושות באמצעות הפצה של טכנולוגיות מתקדמות בתחום החקלאות והרפואה. בהקשר הזה יש חשיבות להשתלבותם של גורמים ישראלים בפעילות של גופים בינלאומיים בתחומים כמו זכויות אדם, הגנה על עובדים והגנה על הסביבה.

בהיעדר אסטרטגיה בעלת מאפיינים התקפיים לצד מרכיבים הגנתיים ובהיעדר מנהיגות לאומית נחושה, יוזמת ונמרצת שמחויבת במדיניותה לחזון של שתי מדינות לאום החיות זו לצד זו בשלום ובשיתוף פעולה, עלולה ישראל למצוא את עצמה בעמדת נחיתות קשה אל מול איום שהופך במהירות למסוכן יותר ויותר.

הערות

1. את אסטרטגיית הבינאום אימצו הפלסטינים ב-2009 כדי להביא להקמתה של מדינה פלסטינית שלא באמצעות משא ומתן עם ישראל, אלא בלחץ הקהילה הבינלאומית. בדרך הזאת מקווים הפלסטינים להשיג מדינה בלי לשלם את המחירים המדיניים הכרוכים בהשגתה של הסכמה ישראלית למדינה פלסטינית עצמאית.

2. את הנוסח המלא של הדוח מספטמבר 2009 ניתן למצוא באתר "הארץ" (<http://goo.gl/73nD2l>).
אומנם ב־1 באפריל 2011 חזר בו השופט גולדסטון מכמה ממסקנות הדוח במאמר שפירסם ב"וויינגטון פוסט" (<http://goo.gl/LYjZQA>), אך ספק אם היה בכך כדי למחות את נזקי הדוח המקורי שפורסם כשנתיים קודם לכן.
3. "המשט לעזה: איך קרסה חומת האש המדינית של ישראל", מכון ראות, 15 באוגוסט 2010, <http://goo.gl/Qo8Gh1>
4. לינדה פולמן, **תעשיית החמלה – מאחורי הקלעים של הסיוע ההומניטרי**, הוצאת שלם, ירושלים, 2012.
5. ADL (The Anti-Defamation League) Global 100 – An Index of Anti-Semitism, <http://goo.gl/6Vhnfj>